

NOVALIS

Jegyzetek a romantikus életfilozófiáról¹

„*Das Leben eines wahrhaft kanonischen Menschen muss durchgehends symbolisch sein.*”²

Novalis: Blütenstaub

A haldokló tizennyolcadik század a háttér; a racionalizmus, a csatázó, győztes és diadalmas polgárság százada. Párizsban álmodozó doktrinérek álmodták végig kegyetlen és véres következetességgel a racionalizmus összes lehetőségeit, és német egyetemeken magányos gondolkodók könyvben könyv után tépték szét azt a büszke reményt, hogy az ész számára nincsen elérhetetlen. Már fenyegető közelben volt a reakció és Napóleon; az új, már-már önmagában összeomló anarchia után ismét a régi rend.

Jéna a tizennyolcadik század végén. Epizód egypár, a nagyvilág számára epizodikus ember életében. Csatáktól, világok összeomlásától rengett a föld, és egy kis német városban összekeverül egypár fiatalember, és nekivág, hogy a káoszból új, egységes, harmonikus, mindent magába foglaló kultúrát teremtsen. És nekivágnak azzal a hihetetlen, vakmerő naivitással, ami csak betegesen öntudatos embereknek adatott meg, és azoknak is csak egy dologban, azoknak is csak pár pillanatra. Vulkánon táncolás, tündöklően valószínűtlen álmok az egész, és – évek múltán – egyik résztvevő emlékében úgy él ez a pár év, hogy minden gazdagsága mellett „lag dennoch etwas Ruchloses im Ganzen”.³ Hogy Bábel tornyát akarták felépíteni – a semmire, és minden összeomlott bennük, mikor a torony összeomlott.

I.

A fiatalabbik Schlegel egyszer a Fichte főmunkáját és a *Wilhelm Meister*-t mint az új század legfőbb és egyenlő jelentőségű tendenciáit állította a francia forradalommal szembe, és ebben a szembeállításban benne van a német kultúrmozgalmak egész nagysága és egész tragikumuk. Németország számára a kultúra felé csak egy út létezett, a belső út, a lelkek forradalma, mert valóságos forradalomra ott még csak nem is gondolhattak senki. A tettek születték emberek vagy elzüllöttek, vagy elnémultak, vagy vakmerő gondolatlehetőségekkel játszó utópistákká lettek. Tragédiát írtak itt olyanok, akik tragédiák hősei lettek volna a Rajnán túl. Schlegel megállapítása, ha meggondoljuk, hogy kié és mikorból való, végtelenül objektív és igazságos; csodálatos, hogy ily magasra értékeli a forradalmat, mert a szellemi Németország számára Fichte és Goethe csakugyan nagy, élő tendenciák voltak, és a forradalom igen keveset jelenthetett. Mivel haladásról szó sem lehetett, minden energia befelé fordult, és intenzitásában, finomságában és mélységében messze túlhaladta minden vetélytársát a gondolkodók, a költők országa. De egyre nagyobb lett a távolság a csúcspontok és mélységek közt, és hiába szédültek a szakadékok felett állók a havasok ritka levegőjében, leszállni nem lehetett, mert ott lenni századokkal járt mögöttük mindenki, és éppoly lehetetlen volt azokat felhozni maguk mellé, és így

¹ Az esszé igazi témáját az alcím jelöli; s Lukács nemcsak az élet és művészet összeférhetőségére kérdez rá a német romantikában, hanem a nemzedéki fellépés lehetőségeire is. [V. A.]

² Egy igazán példászerű ember életének szimbolikusnak kell lennie. [Kiadó]

³ mégis volt az egészben valami elvetemültség [Kiadó]

lehetetlen kiszélesíteni a helyet, ahol állottak. Csak felfelé vezetett út, a halálos egyedüllét felé.

Züllésnek indult minden. Légüres tér vett körül minden magasságot. Már a racionalizmus hatása, ha áldásosan erjesztő, veszedelmesen felbontó is volt. Megdöntött – itt csak elméletekről lehet szó – minden fennállt értéket, és szembezállni vele csak lényegileg éppen annyira atomizáló érzésreakciók mertek, és amikor Kant kezei között darabokra tört mindkét párt büszke fegyverzete, nem maradt semmi, ami a részlettudások és zavaros mélységek folyton növekvő tömegében rendet bírt volna teremteni.

Goethe igen. Szeszélyes és féktelen individualizmusok tengerében gyönyörű sziget az ő zsarnokian öntudatos énkultusza. Érzésanarchiává és részletekbe vesző kicsinységgé fajult, és szegényes lemondásokig züllött körülötte az individualizmus. Ő rendet teremtett magában, a maga számára. Nyugodtan tudta bevárni, míg a jó szerencse útjába hozta, amire éppen szüksége volt, és ridegen el tudta utasítani magától a neki veszélyeset. Tudott úgy küzdeni, hogy lényegeset ne tegyen kockára soha, és megalkudni anélkül, hogy magából valamit elvesztett volna; úgy hódítani, hogy rögtön kertekké váljanak a most felfedezett sivatagok, és lemondani, hogy az elvesztettek csak fokozzák a megmaradtak erejét és harmóniáját.

Pedig a kor minden krátere benne is tombolt, talán benne a legerősebben, és az ő villámai talán vadabb titánokat tartottak féken, mint azoké voltak, akiket Tartarosz⁴ örvényeibe sodort saját fékezhetetlenségük. Ő szembenézett minden veszedelemmel, és letiporta; végigszenvedte az egyedüllétet, és berendezkedett arra, hogy mindig egyedül álljon. Minden rezonancia váratlan nyereség volt a számára, szerencsés, boldogító véletlen; de az ő élete nagy és kegyetlen és diadalmas szükségszerűség volt; ő minden hiányból ugyanannyit bírt volna meríteni, mint bármely nyereségből.

És talán mindent a legmélyebben akkor lehetne elmondani a romantikáról, ha apróra el tudnánk mesélni, hogy életük minden pillanatában mit jelentett mindegyiküknek Goethe. És ujjongó örömeiket látnánk, és titkolt tragédiákat, hatalmas nekilendüléseket, könnyelmű kalandokat, vakmerő eltévedéseket és két összeforró és egynek hangzó, mindig ismételt csatakiáltást hallanánk: feléje és fölébe!

II.

Jéna a tizennyolcadik század végén. Egypár erősen felfelé menő pálya találkozik ott egy pillanatra, és mindig magányos emberek mámoros örömmel érzik, hogy vannak egy ritmusban haladó gondolatok és hasonló rendszerekbe foglalható érzések. A lehető legkülönbözőbb fajta emberek. Legendának látszik, hogy szerették egymást, hogy, ha csak rövid időre is, hinni tudtak az együtt emelkedés lehetőségében. A két Schlegel volt a középpont, az elválaszthatatlan pár, a dioszkurok, akik közt nem volt egy rokon vonás sem; vad érzékiségtől zaklatott, örökös belső forradalmaktól cselekvésre képtelen, formátlanul mély, köldökét bámulva gondolkodó indus volt Friedrich, a fiatalabbik; és könnyű, könnyed, szellemes és súlytalan, mindig mozgékony és mindig szervezkedő az idősebb. Az első mellett a csúnya arcú Dorothea, a Mendelssohn leánya, a kultúrán kívül felnőtt zsidók inorganikusan keveredett éles eszével és vad vágyaival, a másik mellett – persze ideiglenesen csak – Caroline, a nagy kereső, a mindig harmonikus, aki egész sor férfiból csinált nagy embert, amíg eljutott a maga párjához, Schellinghez, a gránitemberhez, akire neki volt szüksége a végső harmóniához, nem annak óréá, hogy önmagához emelkedni tudjon.

---

⁴ Az alvilág legmélye, a hiábavaló munka helye az antik görög mitológiában. [V. A.]

Schelling is ott volt már akkor, Tieck is és sok más, és gyakori vendégük volt Novalis, Friedrich Schlegel ifjúkori barátja, aki halálosan beteg menyasszonyát jött meglátogatni. És hol közöttük, hol az isteneket megillető távolságban, Fichte és Goethe, a „főtendenciák”.

„Köz társaság csupa tirannusból”, írja Dorothea, mikor közük érkezett. Tulajdonképpen csak egy nagy szalon volt az egész; egy új irodalmi klikk szervezkedése társadalmi alapokon. És mindennap – ezt is Dorothea jegyezte fel – valami más van à l’ordre du jour,⁵ hol a kereszténység, hol a *Wilhelm Meister*, de mindennap valami más. Az akkori Németország legerősebb, legönállóbb és legkülönlegesebb egyéniségei kerültek össze itt. Mindegyik hosszú, nehéz utakon jutott el oda, hogy napfényt és messze elnyúló kilátást lásson maga előtt, mindegyik végigszenvedte a sivatagba kitett, kultúráért és közösségért szomjazó emberek minden kínját és a végsőig feszült individualizmus tragikus gyötrelmeit; érezték, hogy az az út, amelyen ők elindultak, és amelyen a szellemi ébredés óta Németország minden fiatal nemzedéke elindult, a semmibe vezet, és szinte egy időben nyílt meg mindegyikük előtt a lehetőség a semmiből a valamibe eljutni, a körülmények kényszerítette bohém anarchiából termékeny, kultúrát teremtő célok felé.

Valamivel előttük érkezett el végleg ide Goethe, és talán éppen az ő megérkezése volt, ami ezt a nemzedéket kiemelkedni segítette abból a céltalan, nagy energiákat fogyasztó és pusztító forrongásból, mely több mint fél százada már veszte volt a legnagyobb németeknek. Ma valószínűleg kultúrának neveznék, amire ők törekedtek, nekik, amikor először állott szemük előtt mint megváltó és megvalósítható cél, ezer költői szavuk volt a számára, ezer úton próbáltak feléje közeledni, mert úgy érezték, hogy minden útjuk oda fog vezetni. És magukba fogadtak mindent, átéltek mindent, amit lehetett, hogy minél gazdagabb és többet magába foglaló legyen az a „láthatatlan templom”, amit fel akartak építeni. Közöttük vált tudatossá a történelmi érzés, ők voltak a Kant legjobb publikuma, ők az első nagy filológusok, és az új természettudományt (Goethét kivéve persze) itt próbálták meg először egységes világkép alapjául felhasználni. Úgy látszott, hogy egy új vallás akar megszületni, egy panteisztikus, fejlődést imádó, természettudományos vallás, melyben az úgynevezett anyag és szellem között minden különbség megszűnt volna. „A gondolkodás csak izommozgás”, írja egy helyen Novalis, és máskor a galvanizmus (és az azzal összefüggő villamossági tünemények) és az emberi idegélet között keres összefüggéseket. Még a költészetnek is a fizika az alapja; a réginek – Friedrich Schlegel szerint – az volt a fölénye a mostani felett, hogy volt a közérzésből kinövő mitológiai alapja, nem voltak véletlenül megtaláltak a témái; most itt az ideje – írja –, hogy a modernnal ugyanez történjék meg: a legújabb fizikában (ők minden természettudományt így hívtak) megvannak már ennek az új mitológiának elemei. És a mitológia persze nemcsak a költészet számára való követelmény volt, ennek kellett az új vallás születését megelőznie. Mert vallásalapításnak is nevezték céljukat, és egészen vallásos is volt az érzésük abban, ahogy a nagy célnak mindent alárendeltek, mindent, amit rendesen célnak szoktak tekinteni. Mi volt ez a cél? Nagy poéták mély életű embereket alkottak, és hatalmas architektúrájú rendszerek jöttek létre, hogy ezzel tisztába jöjjenek, és megmagyarázzák; mert lényegében ma is még csak kialakulóban van, ma is csak homályos körvonalait látjuk magunk előtt. Egy új világ kezdett kialakulni abban az időben, és új idegrendszerű embereket hozott létre, és olyan volt a még fennálló régi világ, és olyannak indult az új is, hogy legnagyobb fiaival egyik sem tudott mit csinálni. A nagy ember egzisztenciája, hovatarozása,

---

⁵ napirenden [Kiadó]

helye és elhelyezkedése a jelen életben pillanatról pillanatra veszélyesebbé és kétségesebbé vált. Mindenütt és mindenben egyformán csak egyről volt szó, arról, hogy hogyan lehet és kell ma élni. Etikát kerestek a zsenik számára. Vallást, mert az etika is csak eszköz volt a távoli célként szereplő nagy harmónia elérésére. A régi vallások pedig, a középkor (a Goethe görögsége is), a katolicizmus, mind csak ideiglenes szimbólumai ennek az új érzésnek, mely viharos egységkeresésben vallásossá tett minden érzést, a legnagyobbakat és legkisebbeket, barátságot és szerelmet, filozófiát és költészetet egyaránt.

És az új vallás apostolai összeültek egypár jénai és berlini szalonban, és szenvedélyes paradoxonokban vitatták meg az új világmeghódítás programját, és aztán – megalapítottak egy folyóiratot, egy nagyon szellemes és bizarr, nagyon mély és teljesen exkluzív folyóiratot, amelynek minden sora hirdette, hogy lehetetlen lesz hatnia. És ha esetleg mégis hatott volna...?

„Es lag dennoch etwas Ruchloses im Ganzen...”

III.

Goethe és a romantika. Már az eddigiekből is érezhetőek a rokonságok, és talán az is, ami elválasztja őket egymástól. És ők is érezték, és világosan látták mind a kettőt. Büszkén ujjongtak az egyezésnek, és a legtöbbjük félve, rejtett célzásokban beszélt a különbségekről. Mindegyikük fiatalkorának *Wilhelm Meister* volt a döntő élménye, de csak Caroline maradt meg mindig Goethe útján, és csak Novalis mert élesen és határozottan szembenézni a különválás szükségszerűségével, ő látta meg legtisztábban a Goethe fölényét magával és a vele együtt haladókkal szemben, azt, hogy Goethében tetté vált már, ami náluk csak módszer, szándék és tendencia; hogy ők csak problematikusán elmélkednek a maguk problematikus voltának leküzdésén, míg Goethe csakugyan túlhaladt minden problematikuságon; ők keresnek egy világot, amelyben el lehetne helyezkednie a nagy egyéniségnek, a költőnek, Goethe el tudott helyezkedni a meglevőben.

De éppen ilyen élesen látja azt is, hogy mennyit kellett feláldoznia Goethének ezért az elhelyezkedésért, és fellázad benne minden az ellen, hogy ezt a megoldást egyedül lehetségesnek ismerje el. Neki is célja a *Wilhelm Meister* végső harmóniája, és éppoly tisztán látja, mint akár maga Goethe, hogy milyen veszélyes kiindulásokból jutott el oda, de úgy érzi, hogy szegényen érkezik meg, szegényebben, mint ahogy okvetlenül szükséges.

Itt válik el a romantika Goethétől. Ugyanannak a két ellentétes erőnek egyensúlyát keresik, mint ő, de úgy akarják elérni, hogy egyik se veszítsen intenzitásából. Individualizmusuk keményebb, makacsabb, megnemalkuvóbb és tudatosabb a Goethéénél, és ők éppen ezen keresztül, éppen végsőig való fokozása segítségével akarnak a harmóniához eljutni. „A tökéletes művész”, mondja Novalis, „már magában véve is erkölcsös”, és Friedrich Schlegel szerint az igazán és spontánul eredeti ember is az. De ez az individualizmus mégsem vezetett a magányosság felé, legalábbis nem akart oda vezetni. A társaság tolvajnyelvének kedvenc képzője a „sym”⁶ volt: symegzisztálni, symfilozofálni, symlustálkodni stb. És a folyóiratban megjelent aforizmák és töredékek – és ezekben nyilvánul meg a legszemélyesebb lírával a csoport igazi programja – nem egy ember munkája, sőt sokról alig lehet megállapítani, hogy ki írta. Mert ők az irányok közös voltát akarták hangsúlyozni, és a

---

⁶ együtt [Kiadó]

legkülönbözőbb emberek gondolatait kapcsolták össze új gondolatokká csak azért, hogy az együvé tartozás hasson, ne izolált egyéniségek érvényesüljenek.

Kultúrát akartak teremteni. Megtanulhatóvá akarták tenni a művészetet, organizálni a zsenialitást. Azt akarták, hogy, mint a régi nagy korokban, ne veszessen el semmi érték, ami egyszer létrejött, ne függessen véletlenektől a haladás sorsa. Világosan látták, hogy ennek csak a technika, az anyag, a mesterség szelleméből keletkezett művészet lehet az alapja. Úgy akartak ezért foglalkozni a szavak egymás mellé rakásának művészetével, mint régi ötvösök a bronz technikájával. Csakhogy számukra a legtökéletesebb műremek létrehozatala sem öncél; ha van értéke, csak mint „Bildungsmittel”⁷-nek van. Nem l’art pour l’art, hanem pánpoétizmus.

Az aranykor régi álma ez. De ez az aranykor nem letűnt időknek örökre elveszett, szép mesékben élő kincse, ez az a cél, ami felé menni kell, ez az a „kék virág”, amit álmódzó lovagok keresnek, ez az a középkor, amiért rajonganak, ez az a Krisztus-hit, amit vallanak. Hogy az ember számára nincsen elérhetetlen, hogy legyen idő, amikor nincs lehetetlenség. „Vádolják a költőket”, írja Novalis, „hogy túloznak... de én úgy érzem, hogy még távolról sem túloznak eléggé, nem tudják, milyen erővel rendelkeznek, milyen világokon uralkodhatnak.” És vádolja Goethét, hogy regényében minden csodálatosat úgy néz, mintha az csak költészet és rajongás volna. Ezért ábrándult ki a *Wilhelm Meister*ből; ezért mondta, hogy az lényegében antipoétikus, hogy tulajdonképpen a költészet ellen írott pamflet.

És ezzel kimondta róla a halálos ítéletet, mert a költészet a középpontja itt mindennek. A romantika világlátása igazán pánpoétizmus: minden költészet, és a költészet minden. Még nem volt kor, és nem voltak emberek, akik számára olyan sokat magában foglaló, olyan szent lett volna ez a szó, hogy költő. Későbbi idők sok költője számára is a költészet volt az egyedüli oltár, mely előtt áldozni lehetett, de itt ez a kultusz csakugyan magába foglalta az egész életet, nem volt lemondás róla és elfordulás a gazdagságtól, sőt ez volt az egyedüli lehetőség lemondás nélkül célhoz érni. Az élni tudó ember volt ez a cél; ők – Fichtéből vett terminológiával – „Ich”-ről beszéltek. Egoisták voltak, fanatikusai saját fejlődésüknek, és mindent csak azért és annyira szerettek, amennyire nőni lehetett általa. „Wir sind garnicht Ich”, írja Novalis, „wir können und sollen aber Ich werden, wir sind Keime zum Ich-werden”.⁸ És a költő a tipikus ember, benne vannak a leggazdagabb lehetőségek az „Én”-né lételhez. Miért?

Minden kultúrát kívánó korban középpontban áll a művészet; annál erősebben, minél kevesebb a kultúra és nagyobb a vágyódás utána. De ezenfelül a romantikus életfilozófia lényege – anélkül persze, hogy tudatossá vált volna – a passzív átélőképesség kifejlesztése volt. Az ő életművészetük zseniális alkalmazkodás minden megtörténéshez, a lehető legintenzívebb kihasználása, belső szükségyszerűséggé emelése mindannak, amit a sors útjukba hoz. A sors poétizálása, nem sorsalkotás. A belső úton, amin ők mentek, csak adott dolgok organikus beolvasztása volt elérhető, csak a dolgok képeinek gyönyörű elrendezése, nem uralkodás a dolgok felett.

Csak ez a belső út, a lelki átélés tette lehetővé az ő két főcéljuk, az egység és az egyetemesség összeolvadását. Rendet akartak, de olyan rendet, ami mindent magába foglaljon, és aminek kedvéért ne kelljen semmit feláldozni; úgy magukba fogadni az egész világot, hogy szimfonikusan csengjenek össze a legdisszonánsabb

---

⁷ nevelési eszköz [Kiadó]

⁸ Egyáltalán nem vagyunk szubjektumok, de képesek vagyunk és kell Énné válnunk, az Énné válás csirája vagyunk. [Kiadó]

hangok. Ez az egység és ez az egyetemesség pedig csak a költészetben volt elérhető; ezért helyezte a romantika mindennek középpontjába azt. Csak ott volt meg a lehetősége minden ellentét kiegyenlítésének, magasabb harmóniában való egyesítésének, és erősebb vagy gyengébb hangsúlyok segítségével ott mindennek meg lehetett jelölni az őt megillető helyét. Mert a költészet számára minden szimbólum, és minden csak szimbólum; mindennek van, és semminek sincs önmagában és önmagáért jelentősége. A romantika életművészete semmi más, mint gyakorlatba átvitt költészet, a költészet legbensőbb és legmélyebb törvényeinek élettörvényekké emelése.

Mélyen átértett és jól megértett dolgok között nem lehet igazi ellentét. Mindenki önmagát keresi, akármerre halad, és rokonságot emberek között a keresés ritmusa teremt, nem az irányok megegyezése. A megegyezéseket és eltéréseket nézetek és szavak idézik elő, és a nézetek legjobb esetben is csak utak az igazi értékek felé; legtöbbször tökéletlen és ideiglenes kifejezései a körülhatárolásra még meg nem érett érzéseknek. Ritmus- és társadalmi érzék (e két szó egyet jelent!) kell csupán ahhoz, hogy eltűnjenek a feloldatlan disszonanciák. Goethének kellett lebeszélnie a Schlegeleket arról, hogy közöljék folyóiratukban (ők egymás mellett, ugyanabban a számban akarták) Schelling egy keményen materialista versét és Novalis cikkét a kereszténységről, amelyben magát a pápaságot veszi védelmébe, mert abban kultúrát teremtő egységet lát, szemben a mindent feloldó és anarchista protestantizmussal. Nézetek nem választhattak el itt embereket egymástól, nem jelentettek ahhoz eleget. És a sokféle irány egy emberen belül is megfért egymással; Schelling számára is sokat jelentett nemegyszer a katolicizmus, és kötetek vannak tele a Novalis materializmusával. Minden nekiindulást magában véve iróniával néztek; mint szimptomát, ha megérdemelte, vallásnak ismerték el.

A romantikusok egoizmusa erősen társadalmi volt. Azt remélték, hogy a leghevesebb egyéniségkifejtés végül közelebb fogja hozni az embereket egymáshoz; hiszen ők éppen a magányosságból, a káoszból akartak általa kimenekülni. Meg voltak róla győződve, hogy az ő meg nem alkuvóan egyéni írásmódjuk meg fogja teremteni az igazi, a szükséges közösséget, amelyben való népszerűség erősen hangsúlyozott célja mindegyiküknek. Érezték, hogy a közös talaj hiányzik csak ahhoz, hogy koruk gyönyörű erő kifejtéseiből kultúra legyen. És ezt a közösséget egy kicsiny és zárt társadalmi körből akarták kifejleszteni, és el is érték azon belül egypár esztendő tartamára. Amíg, sokfelől jöve és sokfelé haladva, egy darabig úgy látszott, hogy együtt mehetnek, külsőségnek akartak hinni minden különbséget, fontosaknak csak a közösségeket, és ezeket is csak eljövendő nagy közösségek szerény előhírnökének. De csak egypár emberben kellett kissé eltolódnia egypár értékelésnek, és a „hanza” felbomlott, és az együtthangzásból a közvetlenül egymás melletti hangok fűlsértő disszonanciája lett.

Öntudatlan elfordulás az élettől a romantikus életművészet ára; a valódi realitás helyébe egy másik, a lelki realitás kerül, és mert nem akarnak lemondani semmi élménylehetőségről, le kell mondaniok, anélkül, hogy ezt akarták volna, sőt anélkül, hogy tudnának róla, minden cselekvés lehetőségéről. Minden cselekvés korlátol; a cselekvés lényege, hogy sokról le kell mondani érte; a cselekvő ember nem lehet mindenoldalú. A romantikusok tragikus vaksága az volt, hogy ennek szükségszerűségét nem akarták belátni; ezért tűnik el, anélkül, hogy észrevennék, lábaik alól a talaj, ezért változnak lassan légvárakká, és foszlanak aztán üres köddé monumentális és erős épületeik. Köddé foszlott az együtt haladás álma is, és pár év múlva egyik sem értette már a másik beszédét, és szétfoszlott akkor a legfőbb remény, az új kultúrába vetett bizalom. De akkor már megkóstolták a közösségben élés

mámorát, és nem bírták többé magányos utakon keresni a felemelkedést. Sokból lett saját ifjúságának epigonja, sokan elfáradtak az új vallás reménytelen keresésében, érezték, hogy minden rendkeresésük egyre jobban és jobban az anarchiába viszi be őket, és rezignáltan menekültek a régi vallások biztos kikötőibe. És imádkozó papok lettek az egykor mindent felforgatókból.

„Es lag dennoch etwas Ruchloses im Ganzen...”

IV.

Nem sokszor írtuk le eddig a Novalis nevét, és mégis órála volt szó eddig mindenütt. Makacsabban, mint ez a lány, halálra ítélt ifjú, senki sem hangsúlyozta a végső célok egyedül célravezető voltát, erősebben senkiben sem volt meg a romantika minden veszedelme... és mégis ő az egyetlen az életművészet nagy teoretikusai között, akinek harmonikus élet jutott osztályrészül. Mindegyik beleszédült a maga örvényébe, amelyet pedig mindig lábai előtt látott, még a leghevesebb rajongás napjaiban is csak neki sikerült életet emelő erőket nyerni a mindig immanens veszedelemből. Pedig az ő veszedelme keményebb, nyersebb, fizikaibb volt, mint bárki másé, és ő mégis a legnagyobb életenergiát bírta belőle meríteni.

De talán éppen ezért.

Novalis veszedelme a halál volt. A magáé és a hozzá legközelebb állók halála; az ő életprogramja csak az lehetett: ezeket a halálokat élete költeményében a megfelelő helyekre tenni; vagy inkább: ezek közé a halálok közé harmonikusan elrendezni az életét. Úgy élni, hogy a halál mindig végszóra jöjjön, sohase szakítson félbe semmit, aminek belső technikája nem követeli meg, hogy örökre töredék maradjon. Túlélni a legmélyebben szeretett ember halálát, úgy, hogy ennek a fájdalomnak sohase veszessen el a melódiája, hogy új időszámítás kezdődjék meg általa, hogy az ő bizton bekövetkező halála szoros, belső összefüggésben álljon a kedvesével, és mégis gazdag és átélésekkel teli legyen a két halál közötti rövid élet.

Benne volt meg a legélesebben minden romantikus tendencia, és a romantika tudatos elhatározottsággal nem ismerte el a tragédiát (mint életformát ti., mint irodalmi műfajt igen), sőt egész törekvése mindig a tragédia kiküszöbölése, tragikus lelki helyzetek nem tragikus megoldása volt. Novalis élete ebben is a legromantikusabb élet: őt mindig oda állította a sors, ahol mindenki más csak tragikus vergődéseket vagy eksztázisokat bírt volna nyerni, de az ő keze érintésére minden arannyá változott, vele nem történhetett semmi, amiből haszna ne lett volna. Szembenézett a legmélyebb fájdalommal, belevetette magát fájó kétségbeesésekbe, és mosolygott, és boldog volt.

A fiatal Friedrich Schlegel feljegyezte első beszélgetésüket; húszévesek voltak mind a ketten. Novalis szenvedélyesen beszélt (háromszor annyit és háromszor olyan gyorsan beszél, mint a többiek, írja), szenvedélyesen magyarázta, hogy a rossz nem létezik, hogy közeledik, hogy itt az aranykor. És élete végén egyetlen regényének hőse végleges szavakat talál erre az érzésre: „dass Schicksal und Gemüt Namen eines Begriffes sind”.⁹

Egypárszor közeledett feléje eltipró kíméletlenséggel a sors, és ő mindent odaadott neki, és gazdagabb volt, mint annak előtte. Zavaros fiatalság közben hitte, hogy egy kislányban mindent megtalált, és a lány meghalt, és neki nem maradt semmije, mint az a hite, hogy utána fog halni. Nem öngyilkosságra gondolt, még csak arra sem, hogy elemésztik majd gyötrődései, rendületlenül hitte, hogy bár nyugodtan

---

⁹ hogy sors és kedély egyazon fogalom elnevezései [Kiadó]

és vidáman éli rendes életét, nem fog már sokáig élni. Meg akar halni, és ez az akarat elég arra, hogy meg is haljon.

De jött az élet, és nem engedte. És költeményeket mutatott neki, megírandókat, gyönyörűeket, ragyogókat és messzeszállókat; fényes utakat, amik a nagy Goethe fölé vezetnek. És elébe tárta a nagy, az új tudományok millió csodáit, végtelenségekbe nyíló perspektíváit, új világokat teremtő lehetőségeit. És bevezette a cselekvő életbe, és látnia kellett, hogy az ő számára nincsen száraz és nincsen terméketlen dolog, hogy az ő közelében minden harmonikus lesz, és diadalmas költeménnyé válik, ha odalép, a hivatalnoki pálya is. És ő még mindig meg akart halni...

Az élet nem engedte. Nem engedte, hogy hű maradjon, pedig csak ezt a hűséget kérte sorsától. És új boldogságot kínált érte, új szerelmet, az egyetlennek hittnél magasabbrendű ember szerelmét, és ő nem akarta ezt sem elfogadni. Hű akart maradni, de végül mégsem bírt ellentállni. Belépett az életbe, ő, aki előbb meg akart halni; ő, aki azt hirdette, hogy az ember számára nincs lehetetlen, és egyet akart csak, és annak is az ellenkezője teljesedett be. És mégsem omlott össze benne semmi, mikor élete egész épülete összeomlott, és vidáman és nyugodtan közeledett boldogsága felé, ugyanazzal az elszánt bizalommal, amivel előbb meg akart halni.

De mikor kinyújtotta kezét az élet után, mikor már végleg leküzdötte magában a halál imádatát, megjelent a valamikor hiába várt megváltó, és mint disszonáns szerencsétlenség állott most előtte, ami kevéssel azelőtt élete ujjongó megkoronázása lett volna: a halál. De hogy tudott még így is meghalni! Barátai el se akarták hinni, hogy igazán itt lehet már a vég, és halála után is kételkedtek abban, hogy ő sejthetett valamit sorsáról. De ő új életprogramot dolgozott ki betegsége idejére, és gondosan került mindent, amit betegen nem lehet tökéletesen elvégezni, és csak annak élt, amiben ez még segítségére is lehetett. Egyszer felsóhajt: „Milyen hasznosak a betegségek, és mi milyen kevéssé értünk még ahhoz, hogy hasznukat vegyük”, és csak az fáj neki, hogy ez nem sikerül mindig tökéletesen. És amikor – pár hónappal halála előtt – élete folyásáról beszámol barátjának, Tiecknek, így ír: „...so dass es eine trübe Zeit gewesen ist. Ich bin meist heiter gewesen”.¹⁰ És Friedrich Schlegel is, aki ott állt halálos ágyánál, „unbeschreibliche Heiterkeit”¹¹-ről beszél, mikor halálát leírja.

V.

Novalis a romantika egyetlen igazi poétája, az egyetlen, akiben dallá vált a romantika egész lelke, és akiben csak ez vált dallá. A többiek, ha költők voltak is, csak romantikus költők voltak, akiknek csak költői motívumokat adott a romantika, módosította, gazdagította fejlődésüket, de költők voltak már, mielőtt az új érzést magukban felismerték volna, és azok maradtak megváltozott látással is. Novalis élete és költészete – nem tehetek róla, itt nincs más igazság, mint ez a banalitás – elválaszthatatlanul egy, és a maga egységében szimbóluma az egész romantikának; úgy látszik, mintha az ő, az életbe kitett és ott eltévedt, költészetüket megváltotta volna, ismét valódi, tiszta költészetté tette volna ez az élet. Nincsen nekiindulása a romantikának, ami itt meg ne volna, és az ő szükségképpen töredékes egységkeresésük senkinél sem töredékesebb, mint nála, aki akkor halt meg, amikor

¹⁰ borús idők voltak. Én többnyire derűs voltam. [Kiadó]

¹¹ leírhatatlan derűség [Kiadó]

elkezdett írni. És mégis ő az egyetlen, akinél festői romhalmaz, ami életéből fennmaradt, ahonnan gyönyörű darabokat lehet kiásni és csodálkozva keresni az épületet, aminek része lett volna talán valamikor. Az ő útjai mind célhoz vezettek, az ő kérdéseire mindre van felelet. Nála testet öltött a romantika minden igézete és délibábja; lidércfényei őt nem csalhatták feneketlen mocsarak közepébe, mert az ő szemei csillagoknak tudták nézni őket, és voltak szárnyai, hogy utánuk szállhasson. Ő került szembe a legkeményebb sorssal, és csak ő lett nagyobb a végzettel vívott küzdelemben. Az élni tudást keresők közt ő az egyetlen praktikus életművész.

De ő sem ott kapott választ, ahol kérdezett: az életnek tette fel a kérdést, és a halál felelt reá. És talán több ezt így megénekelni tudni, de nem ezért a dalért vágyódtak ők...

A romantika tragédiája volt, hogy csak a Novalis élete lehetett költemény; az ő megdicsőülése halálos ítélete az iskolának. Mert minden, amivel ők az életet akarták meghódítani, csak a szép halálra volt elegendő; az ő életfilozófiájuk csak a meghalás filozófiája volt; életművészetük a meghalás művészete. Mert a világot átfogás, ahogy ők akarták, minden sors rabszolgájává tette őket, és Novalis talán csak azért volt olyan nagy, mert őt legyőzhetetlen úr tette rabszolgává.

(Első megjelenés: *Nyugat*, 1908. márc. 16. I. évf. 6. sz. 313–324. Újraközölve *A lélek és a formák. Kísérletek* című kötetben: Franklin-Társulat, Bp. 1910. 83–101. Közlésünk alapja: Lukács György: *Ifjúkori művek (1902–1918)*. Szerk. és a jegyzeteket készítette Tímár Árpád. Magvető Kiadó, Bp. 1977. 130–143.)